Ushbu rasmda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayoni pedagogik nuqtayi nazardan uch bosqich asosida ifodalangan. Birinchi bosqichda talaba muammoni tushunish, savol qo‘yish va axborot yig‘ish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ikkinchi bosqichda to‘plangan axborot tahlil qilinadi, dalillar solishtiriladi, muqobil nuqtayi nazarlar baholanadi va asosli xulosa chiqariladi. Uchinchi bosqichda esa talaba o‘z fikrlash jarayonini nazorat qiladi, xatolarini aniqlaydi, qarorini qayta ko‘rib chiqadi hamda egallagan bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llaydi. Ushbu bosqichlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, tanqidiy fikrlashning uzluksiz rivojlanishini ta’minlaydi.

Kreativ va tanqidiy fikrlashning o‘zaro munosabatini tushunish mazkur tadqiqot uchun markaziy nazariy masaladir. Kreativ fikrlash yangi g‘oya yaratishni ta’minlasa, tanqidiy fikrlash ushbu g‘oyaning ilmiy, amaliy va axloqiy jihatdan maqbulligini tekshiradi. Kreativliksiz tanqidiy fikrlash, ko‘pincha, mavjud bilimlarni baholash darajasida qolib ketadi. Tanqidiyliksiz kreativlik esa asoslanmagan, tasodifiy yoki amaliy qiymati past g‘oyalar ishlab chiqarishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun oliy ta’lim jarayonida bu ikki kompetensiyani bir-biridan ajratib emas, balki integrativ holda rivojlantirish zarur.

Bu integrativlikni pedagogik faoliyat mazmunida quyidagicha talqin qilish mumkin. Ta’lim jarayonida talaba dastlab mavjud muammoni anglaydi, uning mohiyatini tushunishga harakat qiladi va muammo yuzaga kelgan shart-sharoitlarni aniqlaydi. Shundan so‘ng u ushbu muammoga bir tomonlama emas, balki turli nuqtayi nazarlardan yondashadi, mavjud holatni tahlil qiladi, sabab va oqibatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘ra boshlaydi. Keyingi bosqichda talaba muammoni hal etish bo‘yicha yangi, noodatiy va ijodiy yechim variantlarini ilgari suradi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Xulosa qilib aytganda, har qanday g‘oya darhol yakuniy yechim sifatida qabul qilinmaydi. Talaba ularni dalillar, mantiqiy asoslar, amaliy imkoniyatlar va kutilayotgan natijalar nuqtayi nazaridan baholaydi. Aynan shu bosqichda tanqidiy fikrlash muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u taklif etilgan g‘oyalarni saralash, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, eng maqbul variantni tanlash imkonini beradi. Tanlangan yechim amaliy jihatdan asoslangach, talaba uning natijasini tahlil qiladi, o‘z qarorining to‘g‘riligi yoki kamchiliklarini refleksiya orqali baholaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati (References):

[1]. OECD. (2024). OECD Learning Compass 2030: Conceptual Learning Framework. Paris, OECD Publishing, p. 10–16.

[2]. Amabile T.M., Pratt M.G. The dynamic componential model of creativity and innovation in organizations: Making progress, making meaning // Research in Organizational Behavior. 2016, vol. 36, p. 157–183.

[3]. Abrami P.C., Bernard R.M., Borokhovski E., Waddington D.I., Wade C.A., Persson T. Strategies for Teaching Students to Think Critically: A Meta-Analysis // Review of Educational Research. 2015, vol. 85, № 2, p. 275–314.

[4]. Zimmerman B. J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. Theory Into Practice, 41(2), p. 64–70.

[5]. Ritter S.M., Mostert N. Enhancement of Creative Thinking Skills Using a Cognitive-Based Creativity Training // Journal of Cognitive Enhancement. 2017, vol. 1, p. 243–253.

[6]. Vincent-Lancrin, S., González-Sancho, C., Bouckaert, M., et al. (2019). Fostering Students’ Creativity and Critical Thinking: What It Means in School. Paris: OECD Publishing, p. 79–104.

[7]. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. Toshkent, “O‘qituvchi”, 2011, 87–102-betlar.

Sayidaxmedov Ravshan Rajabovich (Buxoro davlat Texnika universiteti mustaqil izlanuvchisi;
E-mail: sayidaxmedovravshan@gmail.com)

TALABALARDA TADQIQOT KO‘NIKMALARINI “BILIM–KO‘NIKMA–MALAKALAR–KOMPETENSIYA” ZANJIRI ASOSIDA TIZIMLASHTIRISH METODIKASI

Annotatsiya. *Maqolada oliy ta’lim talabalarining tadqiqot ko‘nikmalarini bilim, ko‘nikma, malakalar va kompetensiyaning izchil, o‘zaro bog‘liq pedagogik zanjiri asosida tizimlashtirish metodikasi nazariy va amaliy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot muammosi, ilmiy manbalar tahlili hamda kompetensiyaviy yondashuvga tayanib, tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishning to‘rt tarkibiy darajasi va besh didaktik bosqichi taklif etilgan. Mualliflik metodikasida muammoli topshiriqlar, tadqiqot portfeli, ma’lumotlarni tahlil qilish, refleksiya va transfer mexanizmlarining vazifalari aniqlashtirilgan.*

Kalit so‘zlar: *tadqiqotchilik kompetensiyasi, bilim, ko‘nikma, malaka, kompetensiyaviy yondashuv, ilmiy izlanish, didaktik ketma-ketlik, refleksiya, tadqiqot portfeli, baholash mezoni.*

Сайидахмедов Равшан Раджабович (независимый соискатель Бухарского государственного технического университета)

МЕТОДИКА СИСТЕМАТИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ЦЕПОЧКИ «ЗНАНИЯ–УМЕНИЯ–НАВЫКИ–КОМПЕТЕНЦИЯ»

Аннотация. *В статье теоретически обоснована методика систематизации исследовательских умений студентов на основе последовательной взаимосвязи знаний, умений, навыков и компетенции. Предложены уровни становления исследовательской деятельности, дидактические этапы, исследовательские задания, портфолио и рефлексивные инструменты.*

Ключевые слова: *исследовательская компетенция, знания, умения, навыки, компетентностный подход, исследовательская деятельность, дидактическая последовательность, рефлексия, портфолио.*

Sayidakhmedov Ravshan Rajabovich (Independent Researcher, Bukhara State Technical University)

METHODOLOGY FOR SYSTEMATIZING STUDENTS' RESEARCH SKILLS THROUGH THE "KNOWLEDGE–SKILLS–PROFICIENCY–COMPETENCE" CHAIN

Annotation. *This article substantiates a methodology for systematizing university students' research skills through a progressive relationship between knowledge, skills, stable proficiency and competence. Drawing on a critical review of pedagogical literature and a competence-based approach, it presents four interrelated developmental levels and five didactic stages. The proposed methodology combines problem-based tasks, research portfolios, evidence analysis, reflection and transfer to new research situations.*

Keywords: *research competence, knowledge, skills, proficiency, competence-based approach, research activity, didactic progression, reflection, portfolio, assessment criteria.*

Kirish. Oliy ta'limda mutaxassis tayyorlash sifati talabaning o'zlashtirgan nazariy axboroti bilan emas, balki uni ilmiy muammoni belgilash, dalil yig'ish, natijalarni izohlash va amaliy qarorga aylantirishda qo'llay olishi bilan ham tavsiflanadi. Shuning uchun tadqiqot ko'nikmalarini alohida fan yoki yakuniy bitiruv ishiga biriktirib qo'yish yetarli emas. Ular ta'lim dasturi, auditoriya mashg'uloti, mustaqil ta'lim va ishlab chiqarish vaziyatlari o'rtasida uzviy rivojlantirilishi kerak. OECD Learning Compass 2030 kompetensiyaga bilim va ko'nikmalardan tashqari munosabat hamda qadriyatlar ham daxldorligini qayd etadi [5]. Demak, ilmiy faoliyatni faqat algoritmni takrorlash darajasida o'rgatish kompetensiya hosil bo'lganini anglatmaydi.

Tadqiqotning pedagogik muammosi, ko'pincha, quyidagi uzilishda namoyon bo'ladi: talaba ilmiy metodlar nomini biladi, biroq muammoni tekshiriladigan savolga aylantira olmaydi; ma'lumot yig'ish usulini mashq qiladi, lekin boshqa sharoitda mustaqil tanlashda qiynaladi, topshiriqni muvaffaqiyatli bajaradi, ammo uning ishonchliligi, etik asoslari va cheklovlarini izohlashga qiynaladi. Bu uzilishlar bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiya orasidagi didaktik aloqani maxsus loyihalash zaruratini ko'rsatadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. N.A.Muslimovning kasbiy kompetentlikni shakllantirishga doir ishlari kasbiy tayyorgarlikni amaliy faoliyat bilan bog'liq integral natija sifatida talqin qilish uchun muhim nazariy asos beradi [1]. Bu yondashuv tadqiqotchilik kompetensiyasini oddiy predmetli bilimlar yig'indisidan farqlashga yordam beradi: natijada talaba ilmiy savolga javob topish uchun kerakli bilimlarni o'zi tanlaydi, metodni vazifaga moslashtiradi hamda xulosasi uchun mas'uliyat oladi. Biroq kasbiy kompetentlik haqidagi umumiy qoida tadqiqot ko'nikmalarini har bir bosqichda qanday o'qitish va baholashni o'z -o'zidan belgilab bermaydi.

Sh.S.Sharipov o'quvchi va talabalarning ijodkorlik faoliyatini tashkil etish hamda kasb-hunar ta'limida ijodiy imkoniyatlarni uzluksiz rivojlantirish masalalarini tadqiq etgan [2]. Ijodkorlikning muammo topish, alternativ yechim taklif qilish va natijani asoslashga oid jihatlari ilmiy izlanish faoliyati uchun metodik ahamiyatga ega. Tadqiqotchilik jarayonida ijodiy g'oya sinovdan o'tishi, taklifning dalilga mosligi tekshirilishi lozim; shu bois ijodiy faoliyatni dalillash va metodologik refleksiya bilan qo'shish zarur.

U.Sh.Begimqulov pedagogik ta'limga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning nazariy asoslarini yoritgan [3]. Bunday yondashuv manbalar xaritasi, elektron jurnal, raqamli portfel va ma'lumotlarni dastlabki qayta ishlash kabi tadqiqot faoliyati vositalarini birlashtirishda qo'l keladi. Shu bilan birga, raqamli vositaning mavjudligi metod tanlovining asoslanganini yoki natijaning ishonchliligini kafolatlamaydi: talabada ma'lumotlar sifati va akademik halollik bo'yicha ongli qaror qabul qilish ko'nikmasi shakllanishi lozim.

R.J.Ishmuhamedov tomonidan ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalalari yoritilgan [4]. Muammoli vaziyat, muloqot, hamkorlik va faol bilish shakllari tadqiqot topshiriqlarini tashkil qilish uchun qulay didaktik sharoit yaratadi. Biroq pedagogik texnologiyani tanlash-

ning o‘zi kompetensiyaga erishishni anglatmaydi: har bir texnologiyaning qaysi mikroko‘nikmani rivojlantirishi va qanday mahsulot bilan o‘lchanishi oldindan belgilanishi kerak.

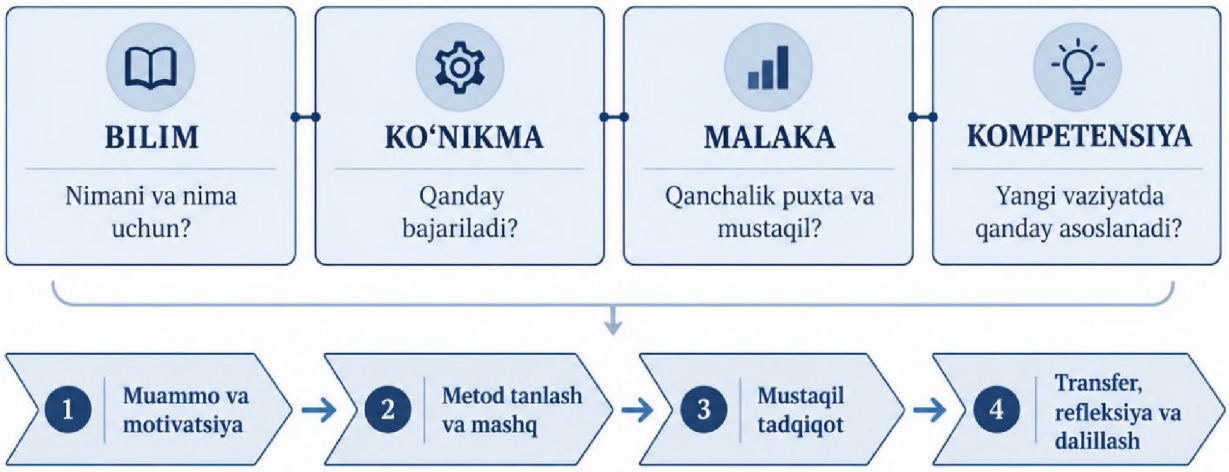
Xalqaro ilmiy adabiyotlarda kompetensiyani bilim, ko‘nikma, munosabat va qadriyatlar birligida talqin qilish [5], o‘rganishning kontekstga bog‘liqligi va faol bilim qurish tamoyili [6], shuningdek, tadqiqot dizaynida sifat, miqdor va aralash metodlar o‘rtasida ongli tanlov qilish [7] alohida ta’kidlanadi. Ko‘rib chiqilgan manbalarni qiyosiy tahlil qilish natijasida quyidagi metodik bo‘shliq ajratildi: tadqiqotchilik faoliyatida reproduktiv bilimning mustaqil, barqaror va yangi vaziyatga ko‘chiriladigan kompetensiyaga aylanishini ko‘rsatuvchi bosqichlararo indikatorlar yetarlicha aniq rasmiylashtirilishi zarur.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola nazariy-metodik tadqiqot dizayniga asoslandi: pedagogik va metodologik adabiyotlar mazmuniy tahlili, tushunchalarni qiyoslash, tizimlashtirish, modellashtirish, vazifa–dalil–mezon mosligini loyihalash hamda ekspert baholashi uchun tavsiya etiladigan ko‘rsatkichlari konstruksiyasidan foydalanildi. Tadqiqotda empirik tanlanma shakllantirilmagan va tajriba-sinov natijalari hiso-lanmagan, shuning uchun keltiriladigan natijalar uslubiy loyihalash va nazariy umumlashtirish natijalari sifatida talqin etiladi.

Mualliflik yondashuvida “bilim” – tadqiqot obyektini tushuntiruvchi tushuncha, qonuniyat va metodologik qoidalarni ongli o‘zlashtirish; “ko‘nikma” – muayyan ko‘rsatma yoki tanish vaziyatda ilmiy amallarni maqsadga muvofiq bajarish; “malaka” – bu amallarni takroriy mashq orqali nisbatan barqaror, puxta va mustaqil bajarish; “kompetensiya” – bilim, ko‘nikma, malaka, tanqidiy fikrlash, etik mas’uliyat va refleksiyani birlashtirgan holda yangi muammoli vaziyatlarda asosli natija yaratish qobiliyati deb operatsion ta’riflanadi. Bu ta’riflar maqola doirasidagi mualliflik izohi bo‘lib, atamalarning barcha nazariy maktablardagi yagona talqini sifatida ilgari surilmaydi. Zanjirning didaktik mantiqi chiziqli va qaytuvchan jarayon sifatida qaraladi: bilim ko‘nikma uchun kognitiv resurs, ko‘nikma malaka uchun amaliy tayanch, malaka esa mustaqil kompetent harakat uchun zarur, ammo yetarli bo‘lmagan shartdir. Har bir bosqichda refleksiya avvalgi qadamga qaytish va xatoni tuzatish imkonini beradi. Mazkur tuzilma kognitiv tushunishdan amaliy bajarishga, keyin barqarorlik va vaziyatlararo transferga o‘tishni tashkillashtiradi.

Metodik tizim quyidagi pedagogik shartlarga asoslanadi: tadqiqot savolini talaba uchun mazmunli muammoga bog‘lash; vazifalarni soddadan murakkabga tabaqalashtirish; fanlararo manbalar bilan ishlash; nazariy tushunchani tekshiriladigan amaliy harakatga aylantirish; mustaqil tanlovga bosqichma-bosqich erkinlik berish; jarayon davomida muntazam qayta aloqa va yakunda dalilga asoslangan refleksiya talab etish. Ularning birligi pedagogning faqat ma’lumot uzatuvchi emas, tadqiqot jarayonini loyihalovchi va maslahat beruvchi vazifasini kuchaytiradi.

Tahlil va natijalar. Tahlil natijasida ishlab chiqilgan metodik tizim to‘rt tarkibiy daraja va besh didaktik bosqichning o‘zaro bog‘liqligiga tayanadi. Darajalar o‘quv natijasining sifatini, bosqichlar esa shu natijaga olib boruvchi pedagogik jarayonni ifodalaydi. Shu ikki o‘lchamni ajratish muhim: bir xil topshiriq turli tayyorgarlikdagi talabada turlicha natija berishi mumkin, shuning uchun topshiriq nomi emas, uning bajarilish mustaqilligi va dalil sifati baholanadi.

1-rasm. Tadqiqot ko‘nikmalarini tizimlashtirishning mualliflik metodik zanjiri.

Masalan, texnika yo‘nalishidagi talabaga “laboratoriya o‘lchovlari takrorlanuvchanligini oshirish” vazifasi berilganda dastlab xatolik, aniqlik va takrorlanuvchanlikni ta’riflash (bilim), keyin o‘lchov protokolini tuzish va natijalarni hisoblash (ko‘nikma), turli namunalar uchun protsedurani mustaqil hamda bar-

qaror bajarish (malaka), nihoyat noaniqlik sabablarini tahlil qilib, muqobil usulni tanlash va natijani dalillar bilan himoya qilish (kompetensiya) ko‘zda tutiladi. Mazkur misol didaktik loyihalash namunasi bo‘lib, real tajriba-sinov natijasi emas.

1-jadval

Tadqiqotchilik kompetensiyasi tarkibiy darajalari, indikatorlari va baholash dalillari

Daraja	Kuzatiladigan indikator	Tekshiruv mahsuloti
Bilim	Tushuncha, metod va manba sifatini izohlaydi	Tushuncha xaritasi, manba sharhi
Ko‘nikma	Protokol tuzadi, ma’lumot yig‘adi va tahlil qiladi	Ishchi protokol, tahlil varag‘i
Malaka	Amallarni takroriy, mustaqil va aniqlik bilan bajaradi	Takroriy ishlar jurnali, sifat nazorati
Kompetensiya	Yangi vaziyatda metodni moslaydi, dalillaydi va refleksiya qiladi	Mustaqil loyiha, portfel, himoya

Baholashda to‘rtta mezon taklif etiladi: kognitiv-metodologik (muammo va nazariy asosni anglash), operatsion-tadqiqiy (usulni tanlash va bajarish), mustaqil-amaliy (amallar puxtaligi hamda natija sifati), refleksiv-transfer (cheklovlarni baholash va boshqa sharoitga moslashtirish). Metodik tizimni o‘quv jarayoniga kiritishda fanlar kesimida “tadqiqot ko‘nikmalari xaritasi” tuziladi: boshlang‘ich kurslarda manba bilan ishlash va muammo qo‘yish, o‘rta kurslarda metod tanlash va ma’lumotni qayta ishlash, yakuniy kurslarda esa mustaqil dizayn, dalillash, transfer va ilmiy kommunikatsiya ustuvor bo‘ladi. Bunda bir kompetensiya ko‘p fanlarda tasodifiy takrorlanmasdan, izchil murakkablashadi. Fan o‘qituvchisi, ilmiy rahbar va amaliyot mentori yagona baholash indikatorlaridan foydalanishi mumkin [3].

Xulosa va takliflar. “Bilim–ko‘nikma–malakalar–kompetensiya” zanjiri talabalarning tadqiqotchilik faoliyatini nazariy bilimdan mustaqil ilmiy qarorgacha olib boruvchi pedagogik ketma-ketlik sifatida tizimlashtirish imkonini beradi. Mazkur birlikda har bir keyingi tarkib avvalgi tarkibga tayanadi, biroq uni takrorlamaydi. Mualliflik metodikasining muammoli-motivatsion, axborot-kognitiv, operatsion-tadqiqiy, amaliy-mustaqil va refleksiv-transfer bosqichlari tadqiqot topshiriqlarini o‘quv natijalari hamda kuzatiladigan mahsulotlar bilan bog‘lashga xizmat qiladi. Tadqiqot portfeli, manbalar xaritasi, ilmiy muammoli keys, protokol va refleksiv hisobotdan uyg‘un foydalanish metodik jihatdan maqsadga muvofiq; ular bilimning amaliy harakatga, keyinchalik, yangi sharoitda qo‘llanadigan kompetensiyaga aylanishini kuzatish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Toshkent, TDPU, 2012.

(2). Sharipov Sh.S. Maktab o‘quvchilari ijodkorlik faoliyatini tashkil qilish. “Xalq ta’limi”, 2003, 4-son, 34–36-betlar.

(3). Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Toshkent, “Fan”, 2007, 159-bet.

(4). Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. Toshkent, Nizomiy nomidagi TDPU, 2004, 44-bet.

(5). OECD. The OECD Learning Compass 2030. Paris, OECD, 2019, URL: https://www.oecd.org/en/data/tools/oecd-learning-compass-2030.html

(6). National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. How People Learn II: Learners, Contexts, and Cultures. Washington, DC: The National Academies Press, 2018, 328 p. DOI: 10.17226/24783.

(7). Creswell J.W., Creswell J.D. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. – 5th ed. Los Angeles, SAGE, 2018.

Matkarimov Azamat Farhod o‘g‘li (Urganch davlat Pedagogika instituti “Texnologik ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi)

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA ESTETIK TARBIYANI TASHKIL ETISHDA MILLIY HUNARMANDCHILIK AN’ANALARINING O‘RNI

Annotatsiya. *Maqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalarning estetik tarbiyasini tashkil etishda milliy hunarmandchilik an’analaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot manbalari asosida xalq amaliy san’atining tarixiy taraqqiyoti, buyum shakli va bezak uyg‘unligi, hududiy badiiy maktablarning o‘ziga xosligi hamda ularning ta’lim mazmuni bilan bog‘liqligi yoritiladi. Tadqiqotda tavsifiy, tarixiy-madaniy va qiyosiy-pedagogik tahlil usullaridan foydalanilgan. Tahlil natijasida milliy hunarmandchilik namunalarini kuzatish, tahlil qilish, loyihalash va amaliy ijroga yo‘naltirilgan o‘quv*